

I.

Synopsis van de Afferden lezing door mr Robin K. Bargmann

De Hollandse esp en de Schotse klik

In 1657 schreef de dichter/koopman Johannes Six van Chandelier in zijn bundel *Poësy* het gedicht 's *Amsterdammers Winters*. Hierin wordt een prachtig beeld beschreven van de activiteiten van de burgers van Amsterdam gedurende de lange koude winters in de 17^e eeuw, de Gouden Eeuw van de Republiek der Zeven Provinciën, ontstaan in de Noordelijke Nederlanden na de Plakkaat van Verlatinghe van 1581. Dit is de onafhankelijkheidsverklaring, die de oorsprong is van het huidige Nederland.

In dit gedicht wordt een vrij accurate beschrijving gegeven van het toen zeer populaire kolfspel, veelal in wintertijd gespeeld op het ijs toen het economische leven tot stilstand was gekomen en de burgers zich konden vermaken met winters vertier. Hierin maakt Six ook melding van een *esp met bly verzwart*. Dit is een traditionele Hollandse loden kolf, gemaakt uit een stuk esenhout met een loden slof om de kop, bekend van de talloze afbeeldingen van schilderijen van Hollandse Meesters uit die tijd.

Daarnaast maakt Six melding van een *syne schotse klik, van palm, dry vingers breed, een dik, met loot der in*. Dit is een stok bekend in Schotland, gemaakt uit twee stukken hout (een 'jointed club'), waarvan de kop gemaakt is van een harde lichte houtsoort, buxushout, gevuld met lood. Daarbij worden de afmetingen gegeven die overeenkomen met golf stokken uit die periode in Schotland. Deze stokken zijn ook bekend van de vele afbeeldingen van kolvers in de Holland en uiteraard van golfers in Schotland.

Six verwijst ook naar een *pennibal*, waarmede wordt gespeeld en naar een doel op grote afstand wordt geslagen. Deze bal is een met veren (pennen) gevulde hard lederen bal, ook bekend van de vele afbeeldingen. Door de Schotten werd deze bal een 'featherie' genoemd.

Deze tekst geeft aanleiding om de relatie tussen het kolf in Holland en het golf in Schotland in de 17^e eeuw nader te bezien en te bestuderen wat de ontwikkelingsgeschiedenis van beide spelvormen is geweest alsmede wat de onderlinge relatie is geweest. Mogelijk is dat beide een relatie hebben met een spelvorm van kolf gespeeld in de donkere middeleeuwen in Vlaanderen en in de periode erna zijn weg heeft gevonden naar de noordelijke Lage Landen, maar ook naar de Britse eilanden tijdens het Normanisatie proces onder leiding van Willem de Veroveraar na zijn overwinning in de Slag bij Hastings (1066). Bekend is dat deze verovering in grote mate mogelijk is gemaakt door de Vlaamse edelen en dat vele Vlamingen zich aldaar hebben gevestigd, zoals ook blijkt uit de Domesday Book. De invloed van de Vlamingen in Schotland is momenteel onderwerp van studie *Scotland and the Flemish People* door de University of St Andrews onder leiding van Professor Roger Mason.

Johannes Six van Chandelier – 's Amsterdammers Winters (1657)

*De kolver bindt syn ysspoor aan,
Of heeft iet strams om op te staan,
Want 't gladde glas, is 't onbesneeuwt,
Me effe soolen licht, en spreeuwt,
En na het looten van paarty,
Schrapstaande slaat syn esp, met bly
Verswaart, of syne schotse klik,
Van palm, dry vingers breed, een dik,
Met loot der in, den Pennebal
Van 't druifje onsichtbaar voor haar val,
Van ballemerkers opgemerkt,
Voorts kolvende aan een paal geperkt.
Of slaat om 't verdste, slach om slach,
Om witjes, of een vaan in 't lach,
Gekorven op een dunnen tak,
Die ieder veur in 't wambais stak,
Mids wie syn kerfstok niet neemt waar,
Uitveegen zal voor allegaar.*

II.

Hieronder volgt de tekst uit mijn boek *Serendipity of Early Golf* betrekking hebbend op het *Tyrocinium* uitgegeven door Pieter van Afferden in 1552.

TYROCINIUM

The Tyrocinium linguae Latinae is a textbook with Latin exercises for pupils containing aspects of everyday life including popular games of the time in the Low Countries. In a total of fort-seven chapters a variety of subjects were used in their own Dutch language with the correct Latin translation. This exercise book was first published by Pieter van Afferden in 1552 and had roots in similar works that had been in use in previous decades. It inspired others such as Hadrianus Junius for his Nomenclature published in 1568 and later Scotland's David Wedderburn book Vocabula. Four chapters of the Tyrocinium covered popular ball games entitled De Sphaeris – Clospoort, De Sphaeris missilibus – Cloot worpen, De Pila Palamria – Caetsen and De Clavis plumbatis – Colven. The first covers the game of beugelen or ringball, the second the ball throwing game cloot schieten. The third chapter has the game of caets or tennis as subject and the last colf. It demonstrates that these games were part of the day to day life. In his Nomenclatur, a comprehensive Latin compendium, Junius too describes the game of colf with a definition of the colf ball, 'pila clavaria, que clava plumbata expellitur' This work was translated in English in 1585 and gives the following definition: 'a ball stuft with hard haire or wooll, which they use to smite in play with cudgels leaded at the ends'.

Following is chapter 24 of Pieter van Afferden's Tyrocinium linguae Latinae:

- 1. Clava plumbata – Een loden colve – A leaden club*
- 2. Clave lenta et commode – Een taepe ende ghemakelijcke colve – A supple and suitable club*
- 3. Vis ne ludamus clava plumbata? – Willen wij colven? – Shall we play colf?*
- 4. Ferire pilam clava – Den bal met den colve slaen – To hit the ball with the colf*
- 5. Abscedite parum, dum feriam – Wijkt een weynich soo lange al sick slae – Stand back while I am hitting*
- 6. Abscedite paululum, a luce absitis, idem – Gaet uut dat licht – Stand back, don't stand in the light*
- 7. Non obstamus tibi a luce – Wy en staen u niet int licht – We are not standing in your light*
- 8. Quid tibi videtur is ictus? – Wat dunckt u van den slach? – What do you think of the shot?*
- 9. Ille ictus non est poenitendus – Dat is eenen goeden slach – That is a good shot*
- 10. Amisi pilam e conspectu meo – Ick hebben den bal verloren – I have lost the ball*

11. *Pila non potest hinc longe abesse – Den bal en can niet verre van hier zijn – The ball cannot be far from here*
12. *Eccam haud procul a te – Siet daer is den bal niet verre van u – Look the ball is not far from you*
13. *Qui aberrant a pila, perditius feriendi – Die mist, verliest sinen slach – Who misses the ball loses a stroke*
14. *Non multum a scrobe absum – Ick ben niet verre van den cuyl – I am not far from the hole*
15. *Ego recta petam scrobem – Ick salt recht nae den cuyl setten – I will aim straight at the hole*
16. *Ad quem redit ordo lundendi? – Wiens behoorte ist te spelen? – Whose turn is it to play?*
17. *Ordo redit ad Ioannem – Het is Joanis behoorte – It is John's turn*
18. *Ego vicem tuam obibo – Ick saal voor u spelen – I will play before you*
19. *Haud moris est, obseruat quisque suam vicem – Dat en is gheen manier, een yegelije houde zijn behoorte – That is no manner, everyone shall keep his turn*
20. *Praescribe mihi quid faciam, premonstra quid vieri velis – Wijst mij hoe ik doen sal – Tell me what to do, show me how*
21. *Pilam facile in scrobem propellam – Ick wil den bal lichtelijck in doen – I will stroke the ball easily in the hole*
22. *Tu ducis pilam – Ghij leyt den bal – You are leading the ball*
23. *Haud me fallum tue artes – Ick weet u boeverije wel – I know your tricks*
24. *Haud male lusi, sed fortuna non favet – Ick heb wel gespeelt maer ten en wil niet gelucken – I played well but was unlucky*
25. *Desinamus, cepit me faciet as huius ludi – Laet ons ophouden, ick ben dit spel moede – Let's stop, I have had enough of this game*

The above text is the original Latin and Dutch wording used by Van Afferden in the Tyrocinium exercise book. The English translation has been added based on the Dutch wording. The exercise has been set up as a dialogue. From the used wording and between the lines it can be deducted how the game of colf was played and what the basic rules were. The game was played with a single colf with a leaden shoe fitted around the club head (colfslof). A player selected a colf that suited him best. The ball was hit with a full stroke and other players needed to stand well back and not cause distraction with their shades. A missed shot counted as a stroke and each player had to wait for his turn. The ball was played towards a distant target. On land this was a hole in the ground. The Dutch word used for a hole is 'cuyl'. There is no evidence that the Dutch word 'put', meaning pit, has ever been used in the context of the game of colf and it therefore has no relation to the Scottish term 'putt' used for stroking the ball to the hole. The author believes there may be a relation with the word 'butte' used to

identify a target in archery. Archery and golf were closely related games in Scottish society and members of companies or societies of archers and golfers were very much the same individuals. It is quite likely they used the same word for different games. In wintertime when colf was played on ice a pole or a post was mostly used as target as a hole in the ice may have been less suitable. One had to stroke the ball to the hole and not shove or push it. These were rules of the game of colf that were very similar to the rules of golf set on paper the first time by Edinburgh goffers roughly two hundred years later than Van Afferden's textbook.